

MATERIAL ZAXIRALARINING TAHLILI VA ULARNING ISHLAB CHIQUARISHDAGI ROLI

Abdusattarov Muhammadumar Mahmudjon o'g'li

Andijon davlat texnika instituti 4-bosqich

“Buxgalteriya hisobi va audit” yo‘nalishi talabasi

Ushbu tezisda ishlab chiqarish korxonalarining moddiy-texnika bazasini tashkil etuvchi material zaxiralari iqtisodiy jarayonlarning uzluksizligi va samaradorligini ta'minlovchi asosiy omil sifatida ko'rib chiqiladi. Material zaxiralari – bu ishlab chiqarishning boshlang'ich nuqtasi bo'lib, ularsiz nafaqat mahsulot ishlab chiqarish, balki butun ishlab chiqarish tizimini to'g'ri yo'lga qo'yish imkoni mavjud emas. Korxonada mavjud bo'lgan xom ashyo, yarim tayyor mahsulotlar, ehtiyot qismlar, yoqilg'i va boshqa materiallar zaxiralari ishlab chiqarish hajmini belgilashda, buyurtmalarni o'z vaqtida bajarishda va mahsulot tannarxini maqbullashtirishda beqiyos ahamiyatga ega[1].

Tezisda aynan material zaxiralarining iqtisodiy mazmuni, ularni hisobga olishning zamonaviy usullari, tahliliy ko'rsatkichlar asosida baholash mexanizmlari, shuningdek, ularning ishlab chiqarishdagi o'rnini aniqlovchi omillar batafsil tahlil qilinadi. Shu bilan birga, resurslardan foydalanish samaradorligini oshirishda material zaxiralari bilan bog'liq statistik va dinamik tahlil metodlari, aylanish tezligi, ortiqcha yoki yetishmovchi zaxiralarning salbiy oqibatlari, ularni bartaraf etish yo'llari ilmiy-amaliy asosda yoritiladi[2].

Tezisda korxonalarda material zaxiralarini boshqarishda yo'l qo'yilayotgan muammolar – eskirgan zaxiralarning mavjudligi, noto'g'ri rejalashtirish, yetarli nazorat tizimining yo'qligi hamda avtomatlashtirilgan boshqaruv vositalaridan foydalanmaslik kabi kamchiliklarga ham alohida e'tibor qaratilgan. Bularni bartaraf etish bo'yicha ilg'or tajribalarga asoslangan takliflar keltirilib, 1C, SAP, ERP tizimlarining amaliyotga joriy qilinishi, tahlil va nazorat jarayonlarini avtomatlashtirish orqali zaxiralarning aylanish darajasini oshirishga erishish mumkinligi asoslab berilgan.

Bozor munosabatlari chuqurlashib borayotgan hozirgi sharoitda ishlab chiqarish jarayonini samarali tashkil etish, uni uzluksiz olib borish va mahsulot tannarxini optimallashtirish har qanday xo'jalik yurituvchi subyekt faoliyatining asosiy vazifasiga aylangan[3]. Ayniqsa, ishlab chiqaruvchi korxonalar uchun bu masalalar bevosita ularning ichki resurslaridan, xususan, moddiy-texnika ta'minoti va material zaxiralarini to'g'ri boshqarishga bog'liqdir. Korxonada mavjud material zaxiralari — ya'ni xom ashyo, yarim tayyor mahsulotlar, ehtiyot qismlar, yordamchi materiallar, yoqilg'i va boshqa ishlab chiqarish vositalari — asosiy ishlab chiqarish resursi sifatida faoliyatning uzluksizligini ta'minlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi[4].

Material zaxiralari korxonaning moliyaviy holati, mahsulot sifati, tannarxi va ishlab chiqarish samaradorligiga to'g'ridan-to'g'ri ta'sir qiladi. Bu resurslardan oqilona va samarali foydalanish korxonani ortiqcha xarajatlardan saqlaydi, eskirgan yoki talab qilinmaydigan materiallar yig'ilib qolishining oldini oladi va mablag'larning aylanmadan chiqib qolishini cheklaydi. Shu bilan birga, yetarlicha zaxiraning mavjud emasligi ishlab chiqarishning to'xtab qolishiga, buyurtmalarni o'z vaqtida bajara olmaslikka va mijozlar ishonchining yo'qolishiga olib keladi. Aynan shunday muammolarni bartaraf etish va material resurslaridan maksimal darajada foydalanish uchun korxonalarda ularning holatini doimiy ravishda tahlil qilib borish muhim ahamiyat kasb etadi[5].

Material zaxiralarini tahlil qilish korxonaning iqtisodiy faoliyatini chuqur tushunish, moddiy resurslarning sarfi va aylanishini baholash, ularni optimallashtirish bo'yicha to'g'ri qarorlar qabul qilish imkonini beradi. Tahlil asosida ortiqcha yoki yetarli bo'lmagan resurslar aniq belgilanadi, zaxiralarning aylanish tezligi hisoblab chiqiladi, ombordagi mavjud materiallar strukturasi o'zgarishlar baholanadi. Shu orqali zaxiralarni rejalashtirish, ta'minot tizimi, ishlab chiqarish sikli va mahsulot yetkazib berish jarayonlarida muvozanatga erishish mumkin bo'ladi[6].

Shuningdek, zamonaviy iqtisodiyot sharoitida raqamli texnologiyalar va avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimlari yordamida material zaxiralarini tahlil qilish va nazorat qilish yanada osonlashmoqda. 1C, ERP, SAP kabi dasturiy yechimlar materiallar harakati, sarfi, saqlanish holati va aylanishini real vaqt rejimida kuzatish imkonini bermiqda. Bu esa tahlil jarayonini nafaqat tezlashtiradi, balki ma'lumotlar ishonchligini oshiradi hamda samarali boshqaruv qarorlarini ishlab chiqishda yordam beradi.

Shu nuqtai nazardan, mazkur Tezisd material zaxiralarning iqtisodiy mazmuni, ularning ishlab chiqarish jarayonidagi o'zni, tahliliy yo'nalishlari va boshqaruv mexanizmlari chuqur tahlil qilinadi. Material resurslaridan foydalanish samaradorligini oshirish, korxonaning iqtisodiy ko'rsatkichlarini yaxshilash va raqobatbardoshligini ta'minlash uchun zaxiralarni puxta tahlil qilish va optimal boshqarish zaruriyati asoslab beriladi[7].

Material zaxiralari ishlab chiqarish faoliyatining iqtisodiy va texnologik asosini tashkil etuvchi eng muhim resurslardan biridir. Ularning tahlili nafaqat mavjud zaxiralarni baholash, balki ishlab chiqarish jarayonining uzluksizligini ta'minlash, mahsulot tannarxini pasaytirish va korxonaning umumiy moliyaviy holatini mustahkamlashda muhim rol o'ynaydi. Tahlil jarayonida materiallarning aylanish tezligi, sarf-harajatlar hajmi, saqlanish muddati va ular bilan bog'liq yo'qotishlar aniqlanadi, bu esa korxona rahbariyatiga maqsadli boshqaruv qarorlarini qabul qilish imkonini beradi[8].

Amaliyot shuni ko'rsatadiki, korxonalarda material zaxiralari bilan bog'liq muammolar ko'pincha noto'g'ri rejalashtirish, eskirgan ombor tizimi, axborot texnologiyalaridan foydalanmaslik va ichki nazoratning sustligi tufayli yuzaga kelmoqda. Ayniqsa, zaxiralarni haddan tashqari yig'ib qo'yish yoki ularning yetishmasligi ishlab chiqarish barqarorligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shuningdek, zamonaviy axborot tizimlarining yetarlicha joriy

etilmagani material harakati ustidan to'liq va real vaqt nazoratini amalga oshirishni qiyinlashtirmoqda.

Shu boisdan, ishlab chiqarish jarayonida material zaxiralarini to'g'ri rejalashtirish, tahlil qilish va boshqarish tizimini takomillashtirish zarur. Bu borada 1C, ERP, SAP kabi avtomatlashtirilgan dasturiy yechimlardan foydalanish, tahlil usullarini (aylanish koeffitsienti, ABC/XYZ tahlillari) amaliyotga keng tatbiq etish va ombor tizimini zamonaviy logistika tamoyillari asosida qayta tashkil qilish orqali yuqori natijalarga erishish mumkin. Natijada korxonaning material bilan bog'liq xarajatlari kamayadi, resurslardan foydalanish samaradorligi ortadi, mahsulot tannarxi optimallasadi va bozor sharoitida raqobatbardoshlik kuchayadi.

Ishlab chiqarish samaradorligini ta'minlashda material zaxiralari hisobining to'g'ri tashkil etilishi va ularning tahlili muhim ahamiyat kasb etadi[9]. Mazkur maqolada keltirilgan ilmiy-nazariy yondashuvlar asosida shuni ta'kidlash mumkinki, moddiy zaxiralar nafaqat ishlab chiqarishning boshlang'ich bosqichini tashkil etadi, balki mahsulot tannarxiga, moliyaviy resurslardan foydalanish darajasiga va ishlab chiqarish jarayonining uzluksizligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shunday ekan, ularning iqtisodiy mazmunini to'g'ri tushunish, zaxiralar tarkibi va hajmini baholash, ularni tahliliy asosda nazorat qilish har bir korxona uchun zaruratdir.

Amaliyotda kuzatilayotgan kamchiliklar — zaxiralarning me'yordan ortiq yig'ilishi, eskirgan materiallar, tahlil va hisobning avtomatlashtirilmagan shaklda yuritilishi — korxona faoliyatiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Shuning uchun zamonaviy boshqaruv yondashuvlaridan kelib chiqib, material zaxiralarini tizimli tahlil qilish, aylanish ko'rsatkichlarini hisoblash, ehtiyojni asosli prognozlash hamda elektron hisob tizimlarini tatbiq etish orqali ushbu muammolarni bartaraf etish mumkin. Ayniqsa, 1C, SAP, ERP kabi dasturlar material harakati, sarfi va qoldig'ini real vaqt rejimida kuzatish imkonini berib, iqtisodiy qarorlarni tez va aniq qabul qilishda asosiy vosita bo'lib xizmat qiladi.

Har bir ishlab chiqaruvchi subyekt material zaxiralarini faqat moddiy resurs emas, balki strategik ishlab chiqarish aktivlaridan biri sifatida qabul qilishi va ularni nazariy, tahliliy hamda texnologik yondashuvlar orqali samarali boshqarishni yo'lga qo'yishi kerak. Zero, bu nafaqat mahsulot tannarxini pasaytirish, balki umumiy iqtisodiy barqarorlik va raqobatbardoshlikni oshirishning eng muhim shartidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasining "Buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi Qonuni, 13.04.2016 y.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-4611-sonli Qarori, 24.02.2020 y. "Korxonalarda ichki nazorat tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida".
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-60-sonli Farmoni, 28.01.2022 y. "2022–2026 yillarda yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi".

4. O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligining 2009 yil 24 dekabrda 110-son buyrug'i bilan tasdiqlangan "Buxgalteriya hisobining milliy standartlari".
5. O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasining yillik tahliliy statistik byulletenlari (2022–2024 yy.)
6. Abdukarimov A.A. "Buxgalteriya hisobi nazariyasi va amaliyoti", Toshkent: "IQTISOD-MOLIYA", 2021.
7. Berdiev A.A., Karimov A.K. "Korxona iqtisodiyoti", Toshkent: "Fan va texnologiya", 2020.
8. G'ulomov S.S., Muminov N.A. "Iqtisodiy tahlil", Toshkent: Iqtisodiyot, 2022.
9. Jo'rayev Q.J. "Material zaxiralari hisobi va tahlili", Andijon: AndDU nashriyoti, 2021.
10. Karimov N.Q. "Mikroiqtisodiyot", Toshkent: "Iqtisodiyot", 2020.
11. Mirzayev M.M. "Korxona moliyasini boshqarish", Toshkent: "IQTISOD-MOLIYA", 2023.
12. Xodjiev B.T., Yunusov S.T. "Buxgalteriya hisobining amaliyoti", Toshkent: "Fan va texnologiya", 2021.
13. www.lex.uz – O'zbekiston Respublikasining qonunchilik hujjatlari bazasi.
14. www.stat.uz – O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi rasmiy sayti.
15. www.mf.uz – O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligining rasmiy veb-sayti.
16. www.norma.uz – Normativ-huquqiy axborotlar portali.
17. www.review.uz – Iqtisodiy tadqiqotlar va islohotlar markazining tahliliy maqolalari.
18. www.spot.uz – O'zbekiston iqtisodiyotidagi yangiliklar va raqamli yangilanishlar.
19. www.ziynet.uz – O'zbekiston ta'lim portali, elektron kutubxona.
20. Bakhtiyorovich, Ismonov Khurshidbek, and Ruziyev Nuriddin Mukhammadaliyevich. "Pairing, Their Own Aspects and Corresponding Methods of Work with Pairing in the Autocad Software." *International Journal on Orange Technologies* 3.12 (2021): 211-216.
21. qizi Abduraimova, Muazzamoy Abduqodir. "PERSPEKTIVA." *INTERNATIONAL CONFERENCES*. Vol. 1. No. 11. 2022.
22. Xurshidbek, Ismonov, Rustamov Umurzoq, and Abduraimova Muazzamoy. "MARKAZIY VA PARALLEL PROYEKSIYA ORTOGONAL PROYEKSIYALAR VA MODELNI KO 'RINISHLARI." *Educational Research in Universal Sciences* 1.4 (2022): 70-81.
23. Ismonov, Xurshidbek Baxtiyorovich, and Muazzamoy Abduqodir qizi Abduraimova. "ORTOGONAL PROYEKSIYALAR VA MODELNI KO 'RINISHLARI." *Educational Research in Universal Sciences* 1.3 (2022): 288-296.
24. Qizi, Abduraimova Muazzamoy Abduqodir. "PROJECTION AND AXONOMETRY."